

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde 'Sınır İçi' Etnik Çatışmalar

Muzaffer Ercan Yılmaz¹

Özet

Bu makale, Soğuk Savaş sonrası döneme, bölgesel ve global barışın ciddi bir tehdit kaynağı olarak damgasını vuran sınır içi etnik çatışmaların nedenleri üzerine bir tartışma içermektedir. Çalışmada, Birleşmiş Milletlerin müdahalede bulunduğu sınır içi çatışmalar başta olmak üzere, global ölçekte yaşanan temel etnik çatışmalar incelenmiş ve birtakım ortak yönler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, sınır içi etnik çatışmaların genellikle etnik kimliği ifade arzusu, ayrımcılık, anti-demokratik sistem, elverişsiz ekonomik koşullar, kaynak dağılımındaki bariz adaletsizlikler, tarihsel travmalar ve dış destek faktörleriyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle, etnik uyuşmazlıkları önlemeye veya çözmeye yönelik girişimlerin de, en azından bu sorunlara yanıt verebilecek düzeyde çok yönlü bir çaba içermesi gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınır İçi Çatışmalar, Etnik Çatışmalar, Soğuk Savaş Sonrası Dönem, Uyuşmazlık Analizi, Uyuşmazlık Çözümü.

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona erışı ve süper güç çatışmalarının bariz şekliyle ortadan kalkmasının ardından dünya barışını tehdit eden yeni bir tehlike, çoğu etnik kökenli sınır içi çatışmalar olarak karşımıza çıkmıştır. Bu çatışmalar tarihsel olarak zaman zaman yaşanmış olmakla birlikte, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hız kazanmış, Soğuk Savaş sonrasında ise, eski Sovyetler Birliği, Yugoslavya gibi "modern çağ imparatorluklarının" dağılmasına paralel olarak daha da artarak, günümüzde bölgesel ve global barışı tehdit eder bir hale gelmiştir. Nitekim Birleşmiş Milletler (BM) verilerine bakıldığında, Soğuk Savaş sonrası dönemde BM barış güçlerinin müdahalede bulunduğu açık uluslararası çatışma sayısı yalnızca 3 iken, bu sayı sınır içi çatışmalar için bugün itibarıyla 44'tür.²

¹ Yrd. Doç. Dr. Muzaffer Ercan Yılmaz, Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Görevlisi.

² Ayrıntılı bilgi için, bkz. www.un.org

Söz konusu çatışmalara uluslararası toplumun da pek hazırlıklı olduğu söylene-
mez. Çünkü başta BM olmak üzere, majör uluslararası ve bölgesel örgütler, tarihsel
olarak barışın en büyük tehlike kaynağı olan uluslararası çatışmaları önlemek ama-
cıyla dizayn edilmişlerdir. Örneğin yarım yüzyılı aşkın bir süredir sınır içi çatışmalarda
konuşlandırılan BM barış güçlerinin dahi, BM Şartı'nın (UN Charter) barışçıl çözümleri
öngören 6. maddesine göre mi, yoksa barışın bozulması halinde uluslararası güç kul-
lanımını öngören 7. maddesine göre mi tesis edilecekleri tartışma konusu olmuştur.³
Öte yandan, anılan çatışmaların genellikle devlet sınırları dâhilinde meydana gelme-
leri, konunun öncelikle bir iç hukuk sorunu olarak değerlendirilmesi sonucunu da do-
ğurmuştur. Bu yüzden uluslararası toplum, bu çatışmalar ciddi bir biçimde tırmanma-
dıkça, müdahalede bulunma konusunda gönülsüz davranmıştır. Yine başta ABD ol-
mak üzere, güç sahibi ülkeler, çıkarları doğrudan tehdit edilmediği sürece, askeri ve
maddi kayıplardan kaçınmak kaygısıyla sınır içi çatışmalardan uzak durmayı tercih
etmişlerdir.⁴

Ancak tehlike boyutları giderek artan sınır içi etnik çatışmaların önlenmeleri ve
çözümlemeleri, günümüzün hızla globalleşen dünyasında bir zorunluluk olarak ken-
dini göstermektedir. Çünkü her ne kadar yerel düzeyde cereyan etseler de, bir yandan
artan uluslararası bağımlılık, diğer yandan değişik dış destekler nedeniyle, sınır içi ça-
tışmalar hızla uluslararası bir düzeye tırmanabilmektedir. Söz konusu çatışmalara iliş-
kin etkin politikalar geliştirmek ise, her şeyden önce bu çatışmaların doğru analiz
edilmelerini gerekli kılmaktadır. Bu makale, işte bu kaygıdan yola çıkılarak kaleme
alınmış ve global ölçekte gerçekleşen farklı etnik çatışmaların bazı ortak yönlerini
tespit etmeyi ve bunları uyumsuzluk çözümü bağlamında tartışmayı amaçlamıştır.

ETNİK KİMLİK VE SINIR İÇİ ETNİK ÇATIŞMALAR

Öncelikle tartışmamıza sınır içi etnik çatışmaların tanımını yaparak ve bu çatışmaların
merkez ögesini oluşturan etnik kimlik olgusunun bazı genel özelliklerinden bahsederek
başlamak isabetli olacaktır. Genel bir ifadeyle sınır içi etnik çatışmalar, bir ülke
dâhilinde, bir ya da birden fazla etnik grubun, diğer etnik gruplara veya bu grupların
dominant konumda bulunduğu merkezi yönetime karşı geniş ölçekli başkaldırısını
ifade eder. Buradaki etnik grup kavramı, ortak soy, ortak tarihsel geçmiş veya ortak
dil ve kültür gibi temellerde bir araya gelen ya da örgütlenen bireyler topluluğuna
işaret etmektedir. Kan bağı, etnik bilinç ve kimliğin oluşmasında önemli olmakla bir-
likte, mutlak bir unsur değildir. Son tahlilde etnik kimlik bir his, bir psikolojik bağ me-
selesidir ve bu bağ, kişi düzeyinde, değişik kriterler temelinde sübjektif olarak tanımla-
nabilir.⁵

İnsan gelişimine ilişkin araştırmalardan öğrendiğimiz kadarıyla, birey herhangi bir
bilinç veya etnik kimlikle dünyaya gelmemektedir.⁶ Bireyin etnik kimliği, küçüklüğün-

³ Muzaffer E. Yılmaz, 'UN Peacekeeping in the Post-Cold War Era', *International Journal on World Peace*, Vol. 12, No. 2, June 2005, s. 15.

⁴ Bu bağlamda, ABD'nin hangi (sınırlı) koşullarda BM barış gücü operasyonlarına katılabileceğine dair PDD-25 (Presidential Decision Directive-25) örnek olarak gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için, bkz. *The Clinton Administration's Policy on Reforming Multilateral Peace Operations*, (Washington, DC: US Department of US Publication 10161, May 1994)

⁵ Richard Jenkins, *Social Identity* (2nd Ed.), (London and New York: Routledge, 2004), s. 4.

⁶ Örnek olarak bkz., Eric Rayner, *Human Development: An Introduction to the Psychodynamics of Growth, Maturity and Ageing*, (New York: Routledge, 2005); J. E. Cote, 'Acculturation and Identity: The Role of Individualization Theory', *Human Development*, No. 49, February 2006, 31-35.

den itibaren girdiği sosyal etkileşimlerin bir toplamı olan sosyalleşme süreci sonucu şekillenmektedir. Dolayısıyla bu süreçte, etnik kimliğin oluşumuna etki eden faktörler de değişiklik gösterebilmektedir. Bireyi şekillendiren kimi sosyal çevreler, örneğin soy ya da kan bağına en fazla önemi verebilirken, kimileri ortak dil, kültür, tarih gibi etkenlere daha fazla vurgu yapabilmektedir.

Ancak bildiğimiz bir şey varsa, o da etnik kimliğin bir kez oluştuktan sonra son derece katı bir hale gelmesi, değişime yönelik elastikiyetini büyük ölçüde kaybetmesidir. Her ne kadar teorik olarak etnik kimliğin değişimi, diğer sosyal kimlikler gibi, mümkün olsa da, bunun istisnai durumlar dışında pek gerçekleşmediğini görüyoruz. Bunun temel nedeni ise, etnik kimlik ile benlik arasında kurulan güçlü psikolojik bağda yatmaktadır. Bu bağ, bireyin aidiyet ve güvenlik ihtiyaçlarını karşıladığı için değişimi oldukça zordur. O kadar ki, etnik grubun bir başarısı çoğu kez şahsi bir başarı gibi algılanabilmekte, yine grup başarısızlığı aynı biçimde şahsi bir başarısızlık gibi acı verebilmektedir.⁷

Etnik kimlik doğal ve evrensel bir olgu olmakla birlikte, bunun doğrudan bir çatışma kaynağı olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Eğer böyle olsaydı, dünya üzerinde yüzlerce farklı etnik grubun, sadece farklılık temelinde birbirleriyle sürekli mücadele halinde olmaları gerekirdi. Oysa tarihsel veriler ışığında bunun böyle olmadığını, değişik etnik gruplar arasında işbirliğinin çatışma kadar yaygın olduğunu görüyoruz. Bu değerlendirme, etnik çatışmaların bazı elverişsiz koşullardan bağımsız düşünülmemesi gerektiği sonucunu ortaya koymaktadır. O nedenle şimdiki işimiz, global ölçekte yaşanan değişik etnik çatışmalardan öğrendiğimiz kadarıyla ve yeri geldikçe yine onlarla örneklemek suretiyle bu koşulları tartışmaktır.

ETNİK ÇATIŞMALARIN NEDENLERİ ÜZERİNE TARTIŞMA

Bu başlıkta özellikle "tartışma" sözcüğünü kullanmamızın amacı, sınır içi etnik çatışmaların nedenleri üzerine kesin yargı ve sonuçlara ulaşma gücümüzdür. Çünkü bir çatışmada gözlenebilen bir ana neden, bir diğerinde daha geri planda kalabilmekte veya hiç rol oynamayabilmektedir. Dolayısıyla aşağıdaki tartışmamızda değineceğimiz nedenler, daha ileri araştırmalar gerektiren ve yanlışlanabilir nitelikte olan, ancak şu an itibarıyla değişik vakaların bazı temel ortak paydalarını yansıtan öğeleri kapsamaktadır. Bu bağlamda şunlar söylenebilir:

Etnik Kimliği İfade Arzusu

Öncelikle görünen odur ki, etnik çatışmalar sosyal kimliğin önemli bir ögesi olan etnik kimliği ifade arzusundan bağımsız değildir. Gerek Soğuk Savaş sonrasında BM'nin müdahalede bulunduğu 44 sınır içi etnik çatışmaya, gerekse bunların dışında kalmış olanlara bakalım, hepsindeki genel ortak payda, etnik kimliğin yeterince ifade edilememesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu "ifade edilememe", kimi durumlarda etnik dilin tanınmaması veya yeterli düzeyde kullanım alanı bulamaması, kimi durumlarda etnik gruba yönelik politik kısıtlamalar, ya da kimi durumlarda etnik kültürün sınırlandırılması şeklinde kendini gösterebilmektedir. Ancak bu durumların kesişen ve etnik tansiyonu alevlendiren noktası, belirli bir devlet sınırları içerisinde bir ya da birden fazla etnik grubun politik ve kültürel açıdan dominant konumda olması ve diğerlerini

⁷ Bkz. Steve Fenton, *Ethnicity*, (Molden, MA: Blackwell, 2003).

baskılayarak bu ayrıcalığı sürdürmek istemesidir. Doğal olarak bu durum, azınlık konumunda olan grupların gizli ya da açık tepkisine neden olmakta ve eşit haklar yönünde verilen mücadele kendini etnik çatışma şeklinde manifesto edebilmektedir.⁸

Bu bağlamda iktidar ve politik güç mücadelesi, özellikle majör bir etken olarak kendini gösterebilmektedir. Nitekim Sierra Leone, Ruanda, Burundi, Liberya, Nijerya, Kongo gibi özellikle Afrika kıtasında süregiden çoğu etnik çatışmaların kökeninde, kimin iktidar olacağı, kimin daha dominant bir konumda ülkeyi idare edeceği sorunu yatmaktadır. Rakip gruplar arasında verilen güç mücadelesi kısa sürede merkezi otoriteyi de çökertmekte, otorite boşluğunda ise, iktidar mücadelesi çok daha kuralsız ve kanlı bir biçimde gerçekleşebilmektedir.⁹ 1990'lı yıllarda Ruanda'da yaşanan 20. Yüzyılın son büyük çaplı soykırımı, bunun en açık bir örneğidir.¹⁰

Kısacası etnik açıdan heterojen toplumlarda, dominant konumdaki etnik grup ya da grupların diğer grupları politik güce ortak etmemesi ve kimliklerini ifade yönünde sınırlamalar koyması, etnik çatışmalara sebebiyet verebilmektedir. Dolayısıyla genel olarak salt etnik kimliğin ifadesi arzusu, genel kanının aksine, ekonomik ve diğer koşullardan bağımsız bir etkidir. Daha iyi koşullar sunulsa bile, bir etnik grup üyeleri başka bir etnik grubun yönetimi altında yaşamaktansa, daha kısıtlı imkânlarda ancak kendi yönetimleri altında yaşamayı tercih edebilmektedir.¹¹

Bu yüzden de etnik çatışmaları sadece elverişsiz ekonomik koşullara ya da "yabancı güçlerin oyununa" bağlamak, bu çatışmaların yanlış veya en iyi olasılıkla eksik analiz edilmelerine yol açan bir yaklaşım sergiler. İleride değinileceği gibi bu etkenler rol oynasa bile, grup birliği etnik kimlik çerçevesinde gerçekleşir ve etnik kimliğin ifadesine yönelik kısıtlamalar politik isyan ve mobilizasyonun çıkış noktasını teşkil eder.¹²

Ayrımcılık

Farklı etnik çatışmaların kesişen bir diğer ortak noktası, ayrımcılıktır. Ayrımcılık, en bariz şekliyle, hukuk önünde azınlık gruplarına eşit hak ve olanakların sağlanmamasına işaret eder. Bu, kamu hizmetlerine alınmada azınlıklara konan kısıtlamalar, seçme ve seçilme hakkının azınlıklar aleyhine sınırlandırılması ve genel olarak kamusal alanlarda azınlıkların "eşit yurttaş" statüsüne sahip olmamaları şeklinde kendini gösterebilir.

Amerikalı siyaset bilimci Ted R. Gurr öncülüğünde yürütülen "Risk Altındaki Azınlıklar Projesi" (*The Minorities At Risk Project*) global ölçekte yasal ayrımcılık üzerine çarpıcı bulgular ortaya koymaktadır. Anılan proje verilerine göre, 1980-1996 arası dönemde siyasal açıdan aktif 224 etnik grup bulunmakta, bunların merkezi sistemle olan ilişkileri ise şu tabloyu ortaya koymaktadır:

⁸ Bkz. Christian P. Scherrer, *Ethnicity, Nationalism and Violence*, Burlington, VT: Ashgate, 2003.

⁹ Bkz. J. Soeters, *Ethnic Conflict and Terrorism*, (New York: Routledge, 2005).

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için, bkz. *Rwanda and Genocide in the Twentieth Century*, (New York: New York University Press, 1995).

¹¹ Bkz. Ted R. Gurr, 'Minorities, Nationalists, and Ethnopolitical Conflict', *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*, (Ed.) Chester A. Crocker et al., (Washington DC: US Institute of Peace, 1996), s. 66; Ted R. Gurr ve John Davies 'Dynamics and Management of Ethnopolitical Conflicts', *Second Track/Citizen's Diplomacy: Concepts and Techniques for Conflict*, (Eds.) John Davies ve Edy Kaufman, Lanham, (MD: Rowman & Littlefield, 2002), s. 32-33.

¹² Bkz. Klaur Eder, *Collective Identities in Action*, (Burlington, VT: Ashgate, 2002).

- 32 (%15) etnik grup herhangi bir yasal ayrımcılığa tabi değildir. Yasal açıdan dominant konumdaki etnik grupta eşit konumdadır.
- 57 (%25) etnik grup yasal ayrımcılığa tabidir, ancak bu ayrımcılık çok katlı bir biçimde kendini göstermemektedir.
- 59 (%26) etnik grup bariz bir şekilde yasal ayrımcılığa tabidir ve dominant konumdaki etnik grup ya da gruplara göre açıkça dezavantajlı bir konumdadır.
- 60 (%27) etnik grup ise aşırı düzeyde bir ayrımcılıkla karşı karşıyadır ve dominant grup ya da gruplar karşısında son derece dezavantajlıdır.
- 16 (%7) etnik grup yasal ayrımcılıkla karşı karşıya bulunmayıp, aksine dominant gruplara göre daha avantajlı bir konumda bulunmaktadır.¹³

Buna göre etnik çatışmalarda yasal ayrımcılık, yaklaşık 4/5 oranında kendini göstermektedir. Bu bulgu, diğer faktörlerin yanı sıra, yasal ayrımcılık ile etnik çatışmalar arasında güçlü bir bağ olduğunu teyit eder gözükmektedir.

Yasal boyutun ötesinde ayrımcılığın kendini gösterdiği bir diğer alan da, kültürel ayrımcılıktır. Kültürel ayrımcılık yasal ayrımcılık kadar bariz olmayan, ancak gizli yapısal şiddet (*structural violence*) içeren yaygın sosyal uygulamalara işaret etmektedir. Bu bağlamda azınlık gruplarının yerel dillerinin, şivelerinin veya genel olarak alt kültürlerinin alay konusu edilmesi bir kültürel ayrımcılık örneğidir. Televizyon programlarında ya da geniş anlamda görsel medyada azınlık grubu üyelerinin aldatan, şiddet kullanan, hırsızlık yapan, sinsî, hain, kısacası "kötü adamlar" olarak portre edilmeleri, bir başka kültürel ayrımcılık örneğidir. Nihayet genel olarak azınlıkların negatif değer ve önyargılarla anılmaları, popüler sosyal etkinliklerden hariç tutulmaları, yine kültürel ayrımcılık kapsamındadır.¹⁴

Kültürel ayrımcılık, etnik gruplar arasında önemli derecede psikolojik bariyerler yaratan ve bu yüzden farklı grupların uyum içinde yaşama olanaklarını kısıtlayan ciddi bir negatif etkendir. Üstelik popüler kültüre nüfuz etmesi ve yaygın sosyal uygulamalar şeklinde kendini göstermesi, sorunun anlaşılması ve ele alınmasını da zorlaştırabilmektedir. Yasal ayrımcılık, açık bir ayrımcılık şekli olduğundan daha kolay gözlenebilir ve yapılacak yasal düzenlemelerle giderilebilir. Ancak kültürel ayrımcılık böyle değildir. Yaygın sosyal uygulamalar insanlara normal gelebileceği gibi, sorunun, farkına varılsa dahi, giderilmesi de tepeden inme düzenlemelerle pek mümkün olmayabilir. Bununla birlikte kültürel ayrımcılık devam ettiği sürece farklı etnik gruplar arasında tam bir barıştan söz etmek mümkün değildir. Çünkü barış, sadece fiziksel şiddetin yoksunluğu durumu değildir. Pozitif anlamda bir barış, aynı zamanda insanların birbirlerini kardeş olarak gördükleri ve ona uygun davranış sergiledikleri bir anlayışı ifade eder. Aksi halde, ortada yasal bir sorun olmasa dahi, ciddi boyutlarda kültürel ayrımcılığa maruz kalan azınlıklarda, dominant gruplara veya onların temsil ettiği sisteme yönelik saldırgan, revizyonist eğilimler gelişmesi söz konusu olabilir. Nitekim, yakın zamanlarda Fransa'da cereyan eden ve günlerce süren azınlıkların şiddet olayları, ABD'de halen devam eden siyah-beyaz tansiyonu, Güney Afrika'da siyahların

¹³ Yasal ayrımcılık kriterleri ve detaylı bilgi için, bkz. Ted R. Gurr, 'Minorities, Nationalists, and Ethnopolitical Conflict', *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*, (Ed.) Chester A. Crocker et al., (Washington DC: US Institute of Peace, 1996), s. 65-66.

¹⁴ Kültürel ayrımcılık üzerine, bkz. Gnanapala Welhengama, *Minorities' Claims*, (Burlington, Vt.: Ashgate, 2000); Lu-in Wang, *Discrimination by Default*, (New York: New York University Press, 2006).

sisteme adapte olmalarındaki güçlük, kültürel ayrımcılıkla sıkı bir biçimde bağlantılı gözükmektedir. Yıllarca horlanıp dışlanan bu insanlar, tetikleyici olaylarla yaygın şiddet eylemlerine girişebilmektedirler.

Nihayet ayrımcılık kendini ekonomik ayrımcılık şeklinde gösterebilmektedir. Bu da, azınlıkların ulusal gelir dağılımında dezavantajlı konumda olmaları, ulusal gelirden daha az pay almaları, sistemsal olarak emek yoğun işlerde çalışmaya zorlanmaları, ekonomik açıdan ilerlemeleri için gerekli koşulların sağlanmamış olması ve bölgesel kaynaklarının dominant grupların hakimiyetindeki ulusal kaynaklara aktarılması şeklinde gerçekleşebilmektedir.¹⁵ Bu sorunlara ileride daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

Özetle ayrımcılık, yasal, kültürel ve ekonomik ayrımcılık olarak azınlık gruplarının dominant gruplara göre dezavantajlı konumda bulunmaları şeklinde kendini gösterebilmektedir. Dominant gruplar ayrımcılık politikaları ile azınlık gruplarını sindirmeyi ya da asimile etmeyi amaçlar. Bu amaç, özellikle yasal ayrımcılık bağlamında belirgindir. Bazı hallerde bu politikalar kısmen başarılı olabilir. Kimi azınlık üyeleri asimile olur veya etnik kimliklerini korusalar dahi sisteme sorunsuz adapte olabilirler. Yine bazı azınlıklar sistem içinde ilerleyebilmek için dominant grupların normlarına göre hareket etmeyi tercih edebilirler ve bunlar da genellikle uzun vadede asimile olurlar. Ancak azınlık gruplarının büyük çoğunluğu ayrımcılığı eninde sonunda tepkiyle karşılar. Özellikle uzun bir süreye yayılan ayrımcılık, önce azınlık gruplarında bir toplumsal travmaya, giderek de statükoyu değiştirmeye yönelik bir isyana dönüşür. Yani uzun vadede ayrımcılık, dominant etnik gruba dönen bir silah haline gelir ve gruplar arası çatışma da genellikle böylesi bir zeminde gerçekleşir.

Rejimin Niteliği ve Toplumsal Kültür

Etnik kimliği ifade ve ayrımcılık sorunlarından henüz bahsetmişken, bu sorunlarla bağlantılı sistemsal bir öğeye de işaret etmekte yarar vardır. Liberal demokratik toplumlarda,¹⁶ genellikle etnik kimliği ifade arzusuna olanak sağlayan ve ayrımcılığı önleyen yapısal mekanizmalar bulunmaktadır. Örneğin; azınlık hakları anayasa ve yasalarla titizlikle korunabilmekte, federasyon temelinde farklı etnik gruplara yaşam alanı sağlanabilmekte, hak talepleri demokratik kanallarla ifade bulabilmekte ve periyodik seçimler yoluyla yönetim kadroları değiştirilebilmektedir. Dolayısıyla liberal demokrasilerde gruplar arası sorunlar daha uyumsuzluk boyutuna varmadan önlenabilmekte veya barışçıl yollarla çözüme kavuşturulabilmektedir.

Bunun yanı sıra liberal demokrasiler, zaman içerisinde toplumsal barışı destekleyen bir *demokrasi kültürü* yaratabilmektedir. Demokrasi kültürü, orijini itibariyle bireylerin sistemle olan etkileşimlerinden türemekte, ancak zamanla bireyler arası ilişkilere egemen olan başlı başına bir realiteye dönüşmektedir. Söz konusu kültür, farklılıklara karşı hoşgörü sahibi olma, uyumsuzluklara barışçıl yaklaşım, her zaman diyaloga açık olma, uyumsuzlukların çözüm sürecinde adil davranma gibi bir takım

---

¹⁵ Bkz. Steve Fenton ve Harriet Bradley, *Ethnicity and Economy: Race and Class Revisited*, (New York: Palgrave Macmillan, 2002).

¹⁶ Liberal demokrasilerin tam olarak tanımını yapmak güç olmakla birlikte, söz konusu rejimlerin *asgari düzeyde* şu unsurları kapsamaması gerektiği söylenebilir: Periyodik aralıklarla yapılan ve rekabet halindeki birden fazla siyasal partinin katıldığı *özgür seçimler, ifade serbestisi ve hukukun üstünlüğü*. Ayrıntılı bilgi için, bkz. Johusa Muravchik, 'Promoting Peace Through Democracy', *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*, (Ed.) Chester A. Crocker et al., (Washington DC: US Institute of Peace, 1996), s. 584-585.

temel prensiplerin toplumsal düzeyde yaygın kabul görmesine işaret etmektedir. Yapıcı özellikleri itibariyle demokrasi kültürü sosyal barış ve uyumu beslemekte, doğal sayılabilecek uyuşmazlıkları ise yapıcı kanallara yönlendirebilmektedir.¹⁷

Otoriter, totaliter, monarşik ya da adı demokrasi olsa dahi içeriği itibariyle demokratik olmayan rejimlerde ise, yukarıda anılan toplumsal tansiyonu önleyici mekanizmaların yokluğu, ya da yok ölçüsünde zayıflığı, sorunları kolayca çatışma boyutuna tırmandırabilmektedir. Toplumsal denetimden uzak yönetim, devlet gücünü kötüye kullanarak, kendilerinin de aralarında bulunduğu ayrıcalıklı grupların üstün konumlarını devam ettirmelerine olanak sağlayabilmekte, hukukun üstünlüğünden ziyade ayrımcılık ve yönetsel keyfiyeti ön plana çıkaran bir anlayış sergileyebilmektedir. Yine söz konusu rejimlerde popüler kültür, ayrımcılığı destekleyen, sorunların en etkin bir biçimde güç temelinde çözümlenebileceği inancını yansıtan, gücü en üstün değer olarak vurgulayan, dolayısıyla fiziksel ve psikolojik şiddeti destekleyen bir içeriğe sahip olabilmektedir. Sonuç itibariyle, demokrasi dışı rejimlerde hem sistemsel dinamikler çatışmaya zemin hazırlayabilmekte, hem de sorunların şiddet kanalıyla ifade edilmesi ve bu çerçevede "çözölmeye" çalışılması popüler kültür tarafından destek görebilmektedir.¹⁸

Nitekim global ölçekte etnik çatışma yaşanan ülkelere bakıldığında, bunların hemen hepsinin demokratik özden uzak toplumlar olduğu görölmektedir. Öte yandan İsviçre, Kanada, Belçika gibi etnik açıdan heterojen, ancak gruplar arası çatışmaların belirgin bir biçimde yaşanmadığı ülkelere bakıldığında ise, bu durumun, elbette diğer etkenlerin yanı sıra, biraz da rejimin niteliğinden kaynaklandığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu da, liberal demokrasiler ile etnik barış arasında pozitif bir ilişki olduğunu teyit eder nitelikte gözökmektedir.¹⁹

Elverişsiz Ekonomik Koşullar ve Kaynakların Adaletsiz Dağılımı

Elverişsiz yaşam koşulları ve daha ziyade ekonomik kaynakların dominant etnik grup lehine, dolayısıyla azınlık grup ya da grupları aleyhine dağılımı, etnik uyuşmazlıkları körükleyebilen bir diğer etkidir. Nitekim BM'nin müdahalede bulunduğu etnik çatışma yaşanan ülkelere bakıldığında, *The World Factbook* verilerine göre, bu ülkelere yıl düzeyinde kişi başına düşen milli gelirin genellikle \$2000 civarında olduğu, hatta Sudan, Kongo, Liberya, Haiti gibi ülkelerde bu rakamın da altında kaldığı görölmektedir. Temel insan ihtiyaçları mahrumiyeti ile uyuşmazlık arasında sıkı bir bağ olduğu pek çok araştırmayla ortaya konmuş bir gerçektir.²⁰ İnsanlar tatmin edilmedikleri sürece,

¹⁷ Johusa Muravchik, 'Promoting Peace Through Democracy', *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*, (Ed.) Chester A. Crocker et al., (Washington DC: US Institute of Peace, 1996), s. 574; Muzaffer Ercan Yılmaz, *Uyuşmazlık Analiz ve Çözümü*, (Ankara: Nobel, 2006), s. 79-82.

¹⁸ Muzaffer Ercan Yılmaz, *Uyuşmazlık Analiz ve Çözümü*, (Ankara: Nobel, 2006), s. 187-190.

¹⁹ Liberal demokrasi ve toplumsal barış ilişkisi üzerine, bkz: Michael W. Doyle, 'Liberalism and World Politics', *American Political Science Review*, Vol. 80, No. 4, 1986; Bruce Russett, *Grasping the Democratic Peace*, Princeton, (NJ): Princeton University Press, 1993); Johusa Muravchik, 'Promoting Peace Through Democracy', *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*, (Ed.) Chester A. Crocker et al., (Washington DC: US Institute of Peace, 1996).

²⁰ Örnek olarak bkz. John W. Burton, *Deviance, Terrorism, and War: The Process of Solving Unsolved Social and Political Problems*, (New York: St. Martin's Press, 1979); John W. Burton, *Conflict: Human Needs Theory*, New York: St. Martin's Press; John W. Burton, *Violence Explained*, (Manchester and New York: Manchester University Press, 1997).

diğer insanlara ve sisteme karşı daha kolaylıkla uyumsuzlığa açık bir hale gelebilmektedirler.

Genel yoksulluğun yanı sıra, etnik çatışma yaşanan ülkelerde kaynak dağılımının da bariz bir biçimde adaletsiz gerçekleştiği gözlenmektedir. Mutlak adalet ve ekonomik eşitlik mümkün olmamakla birlikte, bu ülkelerde zengin kesimler ile yoksullar arasında makul sayılabilecek farklar değil, adeta uçurumlar bulunmaktadır. Dominant etnik grup veya gruplar "pastadan" büyük paylar alırken, azınlık konumunda olanlar sistematik bir biçimde yoksulluk içine itilebilmektedir. Buradaki sistematikten kasıt, azınlıklara eşit fırsat tanınmaması, ilerlemeleri için gerekli koşulların sağlanmaması, eğitimsel olarak geri bırakılmaları, servetin tarihsel olarak ayrıcalıklı gruplarda saklanması ve kimi zaman tüm bu durumların hukuk veya yaygın gelenekler yoluyla da meşrulaştırılmasıdır.²¹ Ancak etnik gruplar arasındaki bariz ekonomik farklar eninde sonunda ayrıcalıksız konumda olanların isyanına yol açabilmekte ve ekonomik yapılanmaya yönelik sistemsel revizyon talepleri kendini gruplar arası çatışma şeklinde gösterebilmektedir.²²

Dolayısıyla, yaşam standartlarının yüksekliği ile ulusal gelirin göreceli olarak adil dağılımı, ekonomik açıdan azınlık gruplarını sisteme yaklaştıran önemli bir etken olabilmektedir. Etnik kimlik başlı başına bir değer taşımakla birlikte, insanlar refah içinde yaşadıkları ve adil dağılım hissettikleri sürece, içinde yaşadıkları sistemi daha az eleştirme eğilimindedirler. Nitekim etnik açıdan heterojen olmakla birlikte, kişi başına düşen milli gelirin ortalama \$25000 civarında seyrettiği Avrupa Birliği ülkelerinde barış tehdit edecek düzeyde açık etnik çatışmalar yaşanmaması, diğer koşulların yanı sıra, biraz da bu yüksek refahtan dolaydır. Aynı durumun, ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda gibi ülkeler için de geçerli olduğu söylenebilir. Yine yakın geçmişte Kıbrıs Rum Kesimi'nin Avrupa Birliği üyeliğinin kesinleşmesinden sonra, çoğu Kıbrıs Türkünün adada derhal bir çözüme gidilmesi yönündeki talepleri, ekonomik refah beklentisinden bağımsız gözükmemektedir.

Etnik çatışmaları çok yönlü bir perspektif temelinde inceleyen Amerikalı sosyolog Donald L. Horowitz de, ünlü *Ethnic Groups in Conflict* (Çatışma İçindeki Etnik Gruplar) isimli çalışmasında, ekonomik açıdan elverişsiz koşullar ile etnik çatışmalar arasında sıkı bir bağ bulunduğuna işaret etmektedir. Horowitz, bu bağlamda, gruplar arası etnik çatışmaları önlemenin önemli bir yolunun ülke içi refah düzeyinin yükseltilmesinden geçtiğini ileri sürmekte ve bunu "etnik uyumsuzluk çözümde dağıtımçı yaklaşım" (*the distributive approach in ethnic conflict resolution*) olarak adlandırmaktadır.²³

Merkezi Otoritenin Çökmesi

Merkezi devlet otoritesinin zayıflaması ya da çökmesi, etnik uyumsuzlukların bir başka nedenini oluşturabilmektedir. Yani etnik çatışmalar devletin çökmesi sonucunu doğurabileceği gibi, bu sonucun bir yansıması olarak da ortaya çıkabilmektedir.

Nitekim daha 17. Yüzyılda İngiliz tarihçi ve düşünür Thomas Hobbes, ünlü eseri *Leviathan*'da, merkezi bir otoritenin olmadığı yerde insanın insanla kıyasıya bir müca-

²¹ Bkz. Minority Rights Group, *Minorities and Development*, (London: Minority Rights Group, 1996).

²² Ted R. Gurr ve John Davies 'Dynamics and Management of Ethnopolitical Conflicts', *Second Track/Citizen's Diplomacy: Concepts and Techniques for Conflict*, (Eds.) John Davies ve Edy Kaufman, Lanham, (MD: Rowman & Littlefield, 2002), s. 33.

²³ Donald L. Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict*, (Berkeley: University of California Press, 1985), s. 653–681.

dele halinde olduğunu belirtmiştir. Sonu gelmeyen bu mücadeleden yorgun düşen ve ağır kayıplar veren insanoğlu, güvenliğini sağlamak amacıyla bir takım özgürlüklerinden feragat ederek devleti yaratmıştır. Dolayısıyla Hobbes'a göre devlet gücü, aksi halde birbirinin boğazında olan (*homo homini lupus*) insan ırkını sınırlayıcı en etkin güçtür; devletin varlık nedeni temelde budur.²⁴

Elbette günümüzde devlet otoritesi bu denli basit ve yalnızca güvenliği sağlayıcı bir güç olarak tanımlanmamakta, devlete sosyal alanda da pek çok görev ve yetkiler verilmiş bulunmaktadır. Özellikle "sosyal devlet" anlayışının hakim olduğu toplumlarda devlet, sosyal hakların uygulanması ve geliştirilmesi görevini de üstlenmiş durumdadır.²⁵ Bununla birlikte, olağan koşullarda devlet otoritesinin sosyal barışın en etkin güvencesi olduğu ve bu bağlamda güvenliğin de devletin en temel görevi olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla, bu bakış açısından hareketle, devletin çöküşü ile birlikte her şeyden önce bir anarşi ortamı ve buna paralel olarak güven bunalımı doğmaktadır. Araştırmalar göstermektedir ki, bireyler ve birey grupları için güvenlik en temel ihtiyaçları arasındadır.²⁶ Bu ihtiyacın bir merkezi güç tarafından karşılanamaması durumunda, doğal olarak farklı etnik gruplar kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalmakta, kendi güvenliklerini kendileri sağlama yönünde çaba sarf etmektedirler. Kuralı ve sübjektif yöntemlerle yürütülen bu çabalar ise, gruplar arası çatışmaları beraberinde getirebilmektedir.

Ayrıca yine güvenlik endişesinin bir yansıması olarak, güvenliğin bir merkezi otorite tarafından sağlanamaması durumunda, bireyler etnik gruplarıyla daha sıkı ilişkiler kurma ve bireysel güvenliklerini gruplarıyla özdeşleşerek sağlama yönünde eğilim gösterebilmektedirler. Bu durumda grup içi dayanışma artmakta, ancak diğer yandan etnosentrik davranışlar ön plana çıkmaktadır. Yani etnik grup üyeleri kendi gruplarını aşırı derecede kayıncı tutumlar sergilerken, yabancı grupları dışlama, hatta onları potansiyel düşmanlar olarak görme eğilimi içerisine girmektedirler. Bu da, çoğu kez gruplar arası işbirliğinin zayıflaması sonucunu doğurmakta ve çatışma riskini yükseltmektedir.²⁷

Güven bunalımının yanı sıra, merkezi otoritenin çöküşü ile birlikte farklı etnik gruplar arasında bir iktidar ve güç mücadelesi de gündeme gelmektedir. Genellikle her majör etnik grup iktidarda söz sahibi olmak istemekte, diğer gruplardan daha dominant ve ayrıcalıklı bir statü elde etme çabası içerisine girmektedir. Değişik cephelerden ortaya konan bu çabalar ise ister istemez çakışmakta, sonuçta gruplar arası çatışmalar kaçınılmaz bir hale gelebilmektedir.²⁸

Nihayet merkezi otoritenin çöküşüyle birlikte iç ve dış yatırımlar azalmakta, dolayısıyla gıda ve barınak dâhil pek çok temel ihtiyacı karşılamak güçleşmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak, bir yandan yaygınlaşan yoksulluk, diğer yandan grupların temel ihtiyaçlarını kendi yöntemleriyle karşılama çabaları pek çok çatışmaya zemin hazırlayabilmektedir.

²⁴ Bkz. Thomas Hobbes, *Leviathan*, (Oxford: Oxford University Press, 1996).

²⁵ Bkz. Rıza Arslan, *Türkiye'ye Siyasi Model*, (Ankara: Seçkin, 2006), s. 29–36.

²⁶ Örnek olarak bkz. Abraham Maslow, *Motivation and Personality*, 3rd Ed. (New York: Harper & Row, 1987), s. 16–17.

²⁷ Bkz. Marilynn B. Brewer, *Ethnocentrism and Intergroup Attitudes*, (New York: Sage, 1976); Sinisa Molesevic, *Sociology of Ethnicity*, Thousand Oaks, (CA: Sage, 2004); Marilyn B. Brewer ve K. P. Pierce, 'Social Identity Complexity and Outgroup Tolerance', *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 2005, s. 428–437.

²⁸ Bkz. Michael E. Brown, *Nationalism and Ethnic Conflict*, (Cambridge, Mass.: MIT Press, 2001).

Özetle, merkezi otoritenin zayıflaması ya da çökmesi, tek neden olmamakla birlikte, kimi zaman etnik çatışmaların önemli bir kaynağını oluşturabilmektedir. Nitekim orta ve güney Afrika'da yaşanan etnik çatışmaları araştıran I. William Zartman, söz konusu çatışmaların merkezi otoritenin çöküşü ile yakından ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.²⁹ Somali'deki etnik çatışmalara yoğunlaşan Terrence Lyons ve Ahmed I. Samatar, benzer bir sonuca ulaşmış ve yaşanan çatışmaların ana nedeninin merkezi otoritenin tesis edilememesinden kaynaklandığını ileri sürmüştür.³⁰ Yine Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılışının ardından patlak veren ve günümüzde dahi aralıklı olarak devam eden etnik kökenli çatışmalar, merkezi otoritenin çöküşü etkeninden bağımsız gözükmemekte, hatta kimi uyumsuzluk analistlerine göre temelde bu nedenden kaynaklanmaktadır.³¹

Tarihsel Travmalar

Çoğu etnik çatışmaların su yüzünde görünmeyen önemli bir sosyo-psikolojik boyutu da, tarihsel travmalardır. Tarihsel travmalar, genel bir ifadeyle, bir grup tarihinde yaşanmış ve hazmedilmesi güç büyük çaplı acılı olaylara işaret eder.

Kıbrıs Türk'ü orijinli Amerikalı psikiyatrist Vamik D. Volkan, *chosen trauma* (seçilmiş travma) olarak adlandırdığı tarihsel travmaların çoğu kez abartılar ve sübjektif değerlendirmeler eşliğinde şarkılara, şiirlere, yazıtlara işlendiğine, bu yolla hafızalara kazındığına işaret etmektedir. Volkan'a göre kuşaktan kuşağa aktarılan tarihsel travmalar, zamanla grup kimliğinin de bir parçası haline gelmektedir. Yeni kuşaklar, her ne kadar atalarının başından geçen travmatik olayları kendileri yaşamamış olsalar dahi, bunun psikolojik ağırlığını hissetmekte ve sorumlulardan intikam almak istemektedirler. Oysa aradan zaman geçtiği ve toplumsal değişim kaçınılmaz olduğu için, sorumlu görülen hedefler normalde orijinal hedeflerden farklıdır. Ancak bir isim benzerliği, ya da bir soyun, inancın devamı olma hali, hatalı bile olsa, sorumluluğu atfetmek için yeterli olabilmektedir.³²

Tarihsel travmaların etnik çatışmalara yönelik negatif etkisine ilişkin iyi bir örnek, Volkan'ın da değindiği Kıbrıs uyumsuzluğudur. Kıbrıs Türkleri ve Rumları arasında süre giden uyumsuzluk büyük ölçüde bir güven bunalımına dayanmakta, bu güven bunalımı ise kökenini geniş anlamda tarihsel Türk-Yunan çatışmasından almaktadır. 11. Yüzyılda Türklerin Anadolu'ya girmeleri ve 20. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışının ardından Yunanlıların aynı şeyi yapmalarına kadar uzanan iki ulus arasındaki kimi zaman gizli, kimi zaman da açık bin yıllık çatışma tarihi, son arenasını Kıbrıs olarak bulmuştur. Bu yüzden Kıbrıs sorunu kendi başına, izole bir sorun değil, gerçekte yüzyıllar süren Türk-Yunan çatışmasının son halkası niteliğindedir.³³

²⁹ Bkz. I. William Zartman, *Collapsed States*, (Boulder: L. Rienner, 1995).

³⁰ Terrence Lyons and Ahmed I Samatar, *Somalia: State Collapse, Multilateral Intervention, and Strategies for Political Reconstruction*, (Washington DC: Brooking Institution, 1995).

³¹ Örnek olarak bkz. Mark N. Katz, 'Collapsed Empires', *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*, (Ed.) Chester A. Crocker et al., (Washington DC: US Institute of Peace, 1996), s. 25-35.

³² Vamik D. Volkan ve Norman Itzkowitz, *Turks and Greeks: Neighbours in Conflict*, Cambridgeshire, (England: The Eothen Press, 1994), s. 9.

³³ Bkz. Vamik D. Volkan, 'Cyprus: Ethnic Conflicts and Tensions', *International Journal of Group Tensions*, Vol.19, No. 4, 1989; Muzaffer Ercan Yılmaz, 'The Political Psychology of the Cyprus Conflict and Confidence Building Measures Sustaining Peace Efforts', *Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İİBF Akademik Fener Dergisi*, Vol. 1, No. 2, 2004, s. 212-254.

Bir diğer örnek, eski Yugoslavya'nın dağılışının ardından Sırplarla, Türk, Arnavut ve diğer Müslüman halklar arasında yaşanan iç çatışmada, Sırpların "Osmanlı'nın devamı" olarak gördüğü bu azınlık gruplarına yönelik şiddet ve soykırım girişimleridir. Aradan altı yüzyıldan fazla zaman geçmesine rağmen, Sırp 14. Yüzyılda Kosova'da Osmanlı Türklerine yenilişlerini unutmamış ve dönemin Sırp liderinin Türkler tarafından idam edilmesini yıllar yılı anmışlardır. Dolayısıyla bir tarihsel travmaya dönüşen bu olay, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Bosna ve Kosova'da yaşanan etnik çatışmalarda kendini, "Osmanlı'nın devamını yok etme" şeklinde manifesto etmiştir.

Tarihsel travmaların olumsuz etkilerini, gerek sınır içi, gerekse uluslararası düzeyde, Türklerle Ermeniler, Araplarla Yahudiler, beyaz Amerikalılarla siyah ve Kızılderili Amerikalılar ve genel olarak geçmişin sömürgeci uluslarıyla sömürüye maruz kalmış ulusları arasında da zaman zaman gözlemek mümkündür.³⁴

Bununla birlikte, tarihsel travmaların her zaman etnik çatışmaların doğrudan bir nedeni olduğunu iddia etmek, yanıltıcı bir genelleme olabilir. Eğer böyle olsaydı, geçmişte büyük travmalar yaşamış tüm etnik grupların sürekli birbirleriyle mücadele halinde olmaları gerekirdi. Oysa tarihsel veriler ışığında bunun böyle olmadığını görüyoruz. Yine de söz konusu travmaların diğer elverişsiz koşullarla birleştiğinde aktif hale gelebildiğini, sıcak çatışma başladıktan sonra uyumsuzluğu genellikle tırmandırdığını ve özellikle gruplar arasında derin bir güven bunalımı yaratarak barış sürecini zora soktuğunu söylemek mümkündür.³⁵ Dolayısıyla buradan çıkartılabilecek önemli bir sonuç, etnik kökenli uyumsuzlukların yalnızca görünürdeki nedenleriyle değil, tarihsel bir içerik temelinde analiz edilmeleri gereğidir. Bu bağlamda taraflar arası güncel ve maddi sorunlar, kaynağını tarihsel düşmanlıklardan alabilen ilişkisel problemlerden ayrı düşünülmemeli, gerektiğinde barış girişimlerine öncelikle güven tesis edici önlemlerle başlanmalıdır. Çünkü güven bunalımı aşılmadan maddi sorunlar üzerinde mesafe kaydetmek çoğu kez mümkün olmayabilmekte, bu nedenle barış girişimleri sonuçsuz kalabilmektedir.

Dış Destek ve Uluslararası Ortam

Buraya kadar değinilen faktörler, sınır içi etnik çatışmaların daha çok iç dinamiklerine işaret eden etkenler arasındadır. Ancak etnik uyumsuzlukları çoğu kez dış destek faktöründen bağımsız değerlendirmek de mümkün değildir. Bir etnik çatışma ortaya çıktığı zaman, hem rakip gruplar dış desteğe davetiye çıkartmakta, hem de devletler ve diğer uluslar arası aktörler çeşitli nedenlerle bu desteği sağlamaktadırlar.

Dış destek bağlamında çatışan tarafların motifi göreceli olarak basittir: Gücü artırmak ve rakibi üzerinde zafer kazanmak. Ancak uluslararası aktörlerin, özellikle ulus-devletlerin motifleri genellikle çeşitli ve komplekstir. Kimi zaman çatışan etnik gruplarla olan bir soy ya da kan bağı, verilen desteğin ana bir nedenidir. Kıbrıs uyumsuzluğuna ilişkin olarak Türkiye'nin Kıbrıs Türklerini, Yunanistan'ın ise Kıbrıs Rumlarını desteklemesi örnek olarak gösterilebilir. Kimi zaman destek, bir etnik grubun arkasında

³⁴ Tarihsel travmaların etnik çatışmalardaki negatif etkileri üzerine daha detaylı bilgi için, bkz. Vamik D. Volkan, *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*, (New York: Farrar, 1997); Ed Cairns ve Michael D. Roe, *Role of Memory in Ethnic Conflict*, (New York: Palgrave Macmillan, 2003); Yueh-Ting Lee, *Psychology of Ethnic and Cultural Conflict*, Westport, (Conn: Praeger, 2004).

³⁵ Negatif grup imajları ve çatışma ilişkisi bağlamında, bkz. Koigi wa Wamwere, *Negative Ethnicity: From Bias to Genocide*, (New York: Seven Stories, 2003); Muzaffer Ercan Yılmaz, 'Enemy Images and Conflict', *İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi*, No. 32, Mart 2005, s. 1-12.

yer alan devlet ya da devletlerle hesaplaşmak ve onları zayıflatmak amacıyla kullanılabilir. Yani perde arkasında asıl olan, büyük güçlerin çatışması ve bu yönde verilen güç mücadeleleridir. Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği'nin Hindicini'ni karıştıran destekleri örneğinde olduğu gibi. Kimi zaman devletler etki alanlarını genişletmek amacıyla çatışma içindeki etnik grupları destekleyebilirler. Özellikle bağımsızlığını kazanması öngörülen etnik gruplar, kendi etki alanlarına girecekleri düşünceyle güçlü devletlerin desteğini kazanabilirler. Avustralya'nın, Endonezya'dan 2002 yılında bağımsızlığını kazanan Doğu Timor'u desteklemesi örneğinde olduğu gibi. Kimi zaman da tüm bunların bir bileşkesi, birbirleriyle sıkı ilişki halinde devletlerin dış politikalarına entegre olabilir.

Yayıma ve Örnek Etkisi

Etnik çatışmaların bir başka uluslararası boyutu da, *yayıma* ve *örnek* etkisiyle kendini gösterebilmektedir. Yayıma, bir bölgede başlayan yerel nitelikteki etnik çatışmaların, benzer siyasal yapı ve nüfus kompozisyonuna sahip diğer yakın bölgelere sıçramasıdır. Örneğin; 1990'ların başlarında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından Kafkasya bölgesinde peş peşe yirmiyeye yakın etnik çatışma patlak vermiştir. Önce Ermenilerin merkezi otoriteye baş kaldırmalarıyla başlayan çatışmalar, çok kısa sürede Gürcüleri, Osetleri, Abhazaları, Azerileri ve diğer azınlıkları aynı yönde etkilemiştir. Dolayısıyla bir etnik grubun başlattığı bir siyasal mücadele, onlara coğrafi açıdan yakın ve benzer konumda bulunan diğer azınlıkları çatışma bağlamında cesaretlendirebilmektedir.³⁶

Örnek etkisi ise, arada fiziksel bir yakınlık bulunsun ya da bulunmasın, baskı altındaki bir etnik grubun merkezi otoriteye yönelik isyanının diğer gruplara örnek teşkil etmesini ifade eder. Bu örnek teşkil etme, sorunun nedenleri, çıkış koşulları, taktik ve stratejiler bağlamında olabileceği gibi, salt manevi açıdan cesaret verme şeklinde de olabilir. Bu nedenle örnek etkisi, yayıma etkisine yakın bir olgudur. Ancak aradaki küçük fark, yayıma etkisi daha direk ve genellikle belli bir bölge ile sınırlıyken, örnek etkisi dolaylı ve indirektir. Herhangi bir fiziksel yakınlık veya temas olmasa dahi, dünyanın bir bölgesinde yaşanan etnik gelişmeler, kendilerini benzer konumda gören diğer etnik grupları aynı yönde etkileyebilmektedir.³⁷ Geçmişte bu etkileşim daha sınırlı iken, iletişim ve ulaşım olanaklarının son derece geliştiği günümüz dünyasında artık göz ardı edilemez bir realite haline gelmiştir. Nitekim bugün benzer konumda bulunan dünyanın farklı bölgelerindeki etnik grupların birbirleriyle sıkı bir iletişim içinde oldukları gözlenmektedir. Bu gizli uluslararası destek ve yardımlaşma da, etnik çatışmaları genellikle artırıcı bir etki yapmakta, dünyanın pek çok ülkesinde yönetimlerin meşruiyetlerinin azınlıklarca sorgulanması sonucunu doğurmaktadır.³⁸

Özetle, her ne kadar etnik çatışmalar çoğu kez devlet sınırları içinde başlasa da, ancak nadiren bu sınırlar içerisinde kalmaktadır. Pek çok etnik çatışma yayıma etki-

³⁶ Ted R. Gurr, 'Minorities, Nationalists, and Ethnopolitical Conflict', *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*, (Ed.) Chester A. Crocker et al., (Washington DC: US Institute of Peace, 1996), s. 71-73.

³⁷ Bkz. Steven E. Label ve Philip Mauceri, *Ethnic Conflict and International Politics: Explaining Diffusion and Escalation*, (New York: Palgrave Macmillan, 2004).

³⁸ Ted R. Gurr ve John Davies 'Dynamics and Management of Ethnopolitical Conflicts', *Second Track/Citizen's Diplomacy: Concepts and Techniques for Conflict*, (Eds.) John Davies ve Edy Kaufman, Lanham, (MD: Rowman & Littlefield, 2002), s. 34.

siyle yakınlarındaki coğrafi bölgelere sızdırmakta, değişik cephelerden ortaya konan uluslararası destekler ve örnek etkisi nedeniyle de hızla uluslararası bir düzeye tırmanabilmektedir. O yüzden yerel gibi gözükseler de, aslında çoğu etnik uyuşmazlıklar uluslararası bir düzeyde gerçekleşmekte, dolayısıyla bölgesel ve global barışı tehdit edebilmektedirler. Bu nedenle söz konusu çatışmaların önlenmeleri veya en azından makul bir düzeyde kontrol altında tutulmaları, etkin bir uluslararası işbirliği, özellikle güçlü devletlerin statükoyu koruma yönünde konsensüsünü gerektirmektedir. Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi bu konsensüsün bulunmadığı zamanlarda "perifer bölge" sınır içi çatışmaları artabilmekte ve dahası, bu çatışmalar büyük güç çatışmalarının bir yansıması olarak ortaya çıkabilmektedir.³⁹

SONUÇ

Tüm bu tartışma ve değerlendirmelerin ışığında, özellikle Soğuk Savaş sonrası döneme damgasını vuran sınır içi etnik çatışmaların çok nedenli ve kompleks bir yapıya sahip oldukları söylenebilir. Yukarıda tartışılan nedenler, dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan etnik çatışmaların kimi ortak paydalarına işaret etmektedir. Fakat belirtmek gerekir ki, bu bulgular nihai değildir. Gelecek araştırmalarla vakaların daha derinliğine incelenmesi ve kesişen yönlerden daha detaylı dersler çıkartılması isabetli olacaktır.

Ancak genel hipotezlere ulaştığımız bu çalışma dahi, sınır içi etnik çatışmaların çok boyutlu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Elbette durumsal olarak bazen bir ya da birden fazla nedenin diğerlerinden daha dominant olduğu haller olabilmektedir. Yine de genelde bu kompleks yapıyı kavramadaki yetersizlik, söz konusu çatışmaların eksik ya da yanlış analiz edilmelerine, dolayısıyla da nihai olarak çözüm sürecinin başarısız olmasına neden olabilmektedir.

Uygulamada etnik çatışmaların genellikle ve halen büyük ölçüde, güç kullanılarak çözülmeye çalışıldığı gözlenmektedir. Bu, ulusal düzeyde dominant etnik grubun asker ve polis personeli "problemlı" gruplar üzerine göndermesi, uluslararası düzeyde ise, çatışan taraflara BM ve bölgesel barış güçlerinin müdahale etmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Belirtmek gerekir ki, etnik uyuşmazlık çözümünde güç, kimi zaman gereksinim duyulabilen bir öğedir. Örneğin tarafların sıcak bir çatışma içine girmeleri halinde, tarafsız bir gücün devreye girerek bir tampon bölge oluşturması ve bu sayede en azından fiziksel şiddeti önlemesi, barışa giden yolda atılabilecek bir ilk adım niteliğindedir. Çünkü fiziksel şiddet önlenmeden, anlaşmazlık konularının ele alınması ve sorunların altta yatan nedenleri üzerine yapıcı girişimlerde bulunulması imkânsızdır. Gücün yalnızca ulusal kolluk güçlerine dayanılarak kullanımı, tarafsızlık bağlamında biraz daha problemlı olabilmektedir. Çünkü bu güçler, genellikle dominant konumdaki grup ya da grupların çıkarlarını gözetten bir tavır sergileyebilmektedirler. Ancak makul düzeyde ve tarafsızca kullanıldığında, ulusal gücün dahi çatışma içindeki grupların, uzlaşmadan uzak kimi radikal kesimlerini, sorunun genelinden ayırmak için fonksiyonel olabileceği söylenebilir.

Fakat uygulamadaki büyük yanlış, geniş anlamda etnik çatışmaların ağırlıklı olarak güç temelinde çözülmeye çalışılmasıdır. Oysa güç kanalıyla sorunlar sadece bastırılabilir, ama çözülemez. Üstelik şiddet, karşı şiddeti davet eder. Şiddete maruz kalan gruplar eğer zayıf konumda iseler belki hemen aynı oranda karşılık veremeyebilirler.

³⁹ Ayrıntılı bilgi için, bkz. Muzaffer Ercan Yılmaz, 'UN Peacekeeping in the Post Cold-War Era', *International Journal on World Peace*, Vol. 12, No. 2, 2005, s. 15-16.

Ancak, uzun vadede bunu bir grup travmasına dönüştürüp intikam almanın arayışı içerisine girerler. Doğal olarak böylesi bir temelde sorunun gerçek anlamda çözümü mümkün olamaz.

Dolayısıyla etnik çatışmaları önlemeye ya da çözmeye yönelik çabaların, gerektiğinde makul düzeyde ve tarafsız güç kullanımını da kapsayan, ancak mutlaka çok yönlü bir temelde gerçekleşmesi gerekmektedir. Yukarıda tartışılan nedenler çerçevesinde bu, asgari düzeyde, etnik kimliği ifade serbestisine olanak sağlayacak formüllerin bulunmasını, ayrımcılığın önlenmesini, demokratikleşmeyi, refah düzeyinin yükseltilmesini, gelir dağılımının göreceli olarak adil dağılımını ve taraflar arasındaki psikolojik bariyerlerin azaltılmasına yönelik güven tesis edici önlemlerin alınmasını gerektirmektedir. Bunların yanı sıra etnik uyumsuzluk çözümü, gerginlikten uzak, majör güçlerin işbirliği halinde olduğu stabil bir uluslararası ortamı da gerekli kılmaktadır. Tüm bunlar ise, doğal olarak hem çatışma yaşayan toplumlardaki siyasal güç sahiplerine, hem de üçüncü parti sıfatıyla taraflara yardımcı olmaya hazırlanan uluslararası toplum aktörlerine önemli ve zorlu görevler yüklemektedir.